

אמירת הלל בראש חודש וביום העצמאות

הרב אריה שטרן - ראש מכון הלכה ברורה

מתוך עיון בסוגיות הגמרא ובירורי הלכה במסכת תענית (כח, ב), פסחים (סד, א, קיז, א)

א. במסכת ערכין (י, א - י, ב) ובמסכת תענית למדנו על שמונה עשר הימים שבהם היחיד גומר את ההלל, ומבואר שאינם כוללים ראש חודש שלא התקדש בעשיית מלאכה, והפסוק אומר: השיר יהיה לכם כליל התקדש החג, ומכאן שרק בזמן המקודש לחג אומרים שירה.

עם זאת מובא בגמרא בתענית, שרב הזדמן לבבל וכשראה את הציבור אומרים הלל בראש חודש ביקש להפסיקם ורק כשהתברר שלא אמרוהו בשלמות אמר שמסתמא היה מנהג אבותיהם בידיהם והניח להם.

על המסקנה היוצאת משם להלכה, אם אומרים בראש חודש הלל בברכה או דווקא שלא בברכה, ועל החילוק האפשרי בין היחיד לציבור עיין בבירור הלכה למסכת תענית. כאן, לעומת זאת נדון בשאלה למה התכוין רב כשאמר על אמירת ההלל שמנהג אבותיהם בידיהם.

כעין זה מצינו במסכת ביצה (ד, ב ציון ח) לענין שמירת יום טוב שני של גלויות בזמן הזה, למרות שהננו בקיאים בעיבור החודש. שם אמרו שימשיכו בכך ושיזהרו במנהג אבותיהם בידיהם.

ברם, בשלמא שם לאחר שכבר נהגו בזמנים הראשונים לעשות שני ימים טובים מפני הספק ומעיקר הדין מובן הדבר שמשכו במנהג אף לאחר שכבר לא היה צורך בכך, כשנעשו בקיאים בחשבון של עיבור הקודש.

לעומת זאת בנידון דידן לא התבאר בגמרא מדוע האבות עצמם היו נוהגים לומר הלל בראש חודש, ואדרבה, הגמרא הרי אומרת שאין אומרים הלל בראש חודש, ולמה התכוונו כשאמרו שמנהג אבותיהם בידיהם.

לפיכך נראה שיש באמת שני גדרים באמירת ההלל. האחד מצד קדושת היום שנקרא מועד כמבואר בסוגיה במסכת ערכין, שקדושת הזמן מרוממת אותנו ומביאה אותנו לדרגה המאפשרת ומחייבת את אמירת ההלל. מאידך גיסא, ישנו גדר נוסף של אמירת הלל

כשירה והודאה שיסודו במסכת פסחים, שם אמרו שהנביאים שביניהם תקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהן ולכשנגאלים אומרים אותו על גאולתם.

רש"י (שם קיז, א ד"ה ועל) מפרש שחנוכה הוא דוגמא לאמירת הלל על גאולה מצרה, ובאמת כך אומרת הגמרא בערכין, שאומרים הלל בימי החנוכה, למרות שאינם קדושים בקדושת המועד, מפני הנס.

עם זאת נראה שהגדר הזה אינו כולל רק את ההודאה על הצלה, אלא כולל גם שירה והודאה על כל פרק ופרק שיש בו התחדשות. כך בכל אופן מפרש רש"י במסכת פסחים (דף צה, ב בד"ה לילה) כשבא להסביר את הדין שאומרים הלל בזמן הקרבת הפסח בפסח שני כמו בפסח ראשון. רש"י כותב שאמירה זו מבוססת על הגדר שנקבע בתקנת הנביאים לומר הלל על כל פרק ופרק וכל דבר חידוש. בדבריו אלה נאמן רש"י לשיטתו שנתבארה במסכת פסחים (דף סד, א ציון ז) שהחיוב של קריאת הלל מוטל על העם השוחטים את הפסח, בניגוד למה שכותבים התוספות שהחיוב מוטל רק על הלויים, כחלק מהדין הרגיל שאומרים שירה על הקרבן. על האמירה הזו בזמן שחיטת הפסח נראה שאין לומר שהיא הודאה על הצלה שהרי עליה אומרים את ההלל בלילה, ועוד שאם כן אין שום סיבה לומר את ההלל בזמן עשיית פסח שני. בעל כרחנו שאומרים את ההלל הזה כהודאה על עצם ההתחדשות שישנה בקיום במצוה המיוחדת של שחיטת הפסח, ולזה התכוון רש"י בדבריו שאומרים הלל על כל דבר חידוש.

בדרך זו נראה להסביר שהיו אומרים הלל בראש חודש בזמן שהיו מקדשים את החודש על פי הראיה, מצד הדין שאומרים הלל בכל פרק זמן שיש בו התחדשות. על כך נאמר בגמרא בתענית שהמשיכו להחזיק במנהג האבות לומר הלל בראש חודש, אף לאחר שקביעותו נעשתה ידועה מראש על פי החשבון והלוח.

ב. ההגדרה המתחדשת כאן לומר את ההלל על כל פרק ופרק ועל כל דבר חידוש נותנת לנו את האפשרות להסביר את החיוב לומר את ההלל ביום העצמאות הוא היום של הקמת המדינה לה זכינו בחסדי ה', אשר נתן עוז ותעצומות למנהיגי הישוב שהשכילו להתאחד ולהסכים על הקמתה ולא זזו מלחבבה עד שקראו לה "ראשית צמיחת גאולתנו". חידוש זה שישנו בהקמת מדינת ישראל שאף עצם קיומה – מצוה, כדברי הרמב"ן בספר המצוות, מצדיק בודאי את חיוב אמירת ההלל ביום זה.

אמנם ישנם שנוטים להסביר את החיוב הזה מצד הצורך להודות על הגאולה מהצרה והנצחון במלחמות, ובודאי שהם צודקים שאלו סיבות טובות מאד לחיוב אמירת ההלל על פי תקנת הנביאים המבוארת במסכת פסחים (קיז, א). ברם, יש קושי בהסבר זה מפני הטענה שאין היום של יום עצמאות קשור לנצחונות במלחמות וההצלה מהסכנות. לפיכך ראוי לנו שנסביר שחיוב האמירה ביום העצמאות אינו קשור בהכרח להודאה על הצלה, אלא ענינו בצורך להודות על החידוש שזכינו לו בהקמת המדינה.

ג. לבירור הגדר הזה של אמירת הלל בראש חדש וביום העצמאות, ראוי להוסיף את מה שהתבאר במסכת תענית, בסיום הסוגיה בברייתא, שאמרה: יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר.

המעין ימצא שיש כמה פרושים לברייתא הזו, יש שמפרשים את הדברים כמסקנה המבדילה באמת בין היחיד לציבור בראש חודש, ויש שמפרשים שהכוונה היא דווקא לאמירת ההלל על כל צרה וצרה, פרק ופרק, לפי הגדר של הגמרא במסכת פסחים (דף ק"ז, א).

ביאור הדבר שענין אמירת הלל בתור שירה והודאה קרוב להיות שייך יותר לציבור ולא ליחיד. יחיד גם הוא חייב להודות, אלא שלהודאתו יש ביטוי אחר, בברכת הגומל ובקרבת תודה. ציבור, לעומת זה, יש חיוב של הודאה באמירת פרקי ההלל ואף לאמירה עצמה יש ערך מיוחד כשהיא בציבור. אין זה דומה להלכה של אמירת הלל בימים של המועד, בהם נאמר בפרוש שהיחיד גומר את ההלל, זאת משום שבימים אלו ההלל נעשה לחלק מן התפילה שכולם חייבים בה, מה שאין כן בימים שאומרים את ההלל בתור שירה והודאה, שניתן לומר לפחות לפי הברייתא, שהיחיד לא יתחיל ורק אם התחיל גומר, ועל ההלכה למעשה בקשר להבחנה בין יחיד לציבור עיין עוד בבירור הלכה למסכת תענית. מכל מקום, לגבי יום העצמאות יש לומר שכל הנעשה לישראל בארץ ישראל נחשב למאורע כלל ישראלי שעליו אומרים שירה וממילא חל כאן החיוב לומר את ההלל אף לפי שיטת תלמידי רבנו יונה במסכת ברכות (דף ז, ב בדפי ה"ף) שאין אומרים הלל אלא על הצלת כל ישראל.

דברים אלה נכתבים לעילוי נשמת חברנו היקר שבחבורה הרב ר' אליהו שלמה רענן זצוק"ל הי"ד אשר נרצח בידי הצוררים המחבלים ימ"ש ועלה בסערה השמימה כעולה תמימה ביום כט' אב תשנ"ח.

ר' שלמה, שהיה נכד מרן הרב זצ"ל קיים בהנהגותיו ובאורח חייו את מה שלמדנו במשנת הרב, על דבר הצורך לשלב ולאחד את ערכי הכלל עם מידות היחיד, כאשר בצד הדקדוק במצוות, קלה כבחמורה היה מזדהה בכל נימי נפשו עם כל צרה וכמובן עם כל דבר שמחה של הציבור כולו, הכל בטבעיות שלא תשוער. את כל זה ראינו והכרנו אנחנו במשך כעשרים שנה, כשהיינו ביחד בבית המדרש של מכון הלכה ברורה, ובישיבתו אצלנו, כשהוא מתמיד בלימודו ועוסק ביצירה התורנית על פי חזונו של סבו הגדול, הרגשנו כאילו הרב זצ"ל עודנו שוכן בתוכנו.

עתה כשהסתלק מעמנו, יהיו דברי התורה, שהתחדשו בבית מדרשנו כתוספת לבירורי ההלכה, לעילוי נשמתו לעד ולעולמי עולמים.